

Enes KARIĆ

SEKULARNA DRŽAVA, CIVILNO DRUŠTVO I RELIGIJSKE ZAJEDNICE U BOSNI I HERCEGOVINI*

Prilog konstruktivnom čitanju sekularnog duha sadržanog u “Zakonu o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini”

Sažetak

Imajući na umu da neki intelektualci u BiH pod sekularnim društvom prvenstveno misle držanje vjere i religije pod prismotrom te potiskivanje na marginu društva i života, autor upozorava da svoju vjeru iskazujemo kao članovi zajednica te izražava nadu da u pluralnoj BiH mogu koegzistirati mnoge religijske zajednice u sekularnoj državi koja ne bi smjela biti protivjerska niti diskriminirati svoje građane zbog njihove vjere, nacionalnosti i političkog opredjeljenja. Prisjećajući se svojih pohoda po Sjedinjenim državama i Europi ističe da u sekularnim društvima Zapada djeluju brojni religijski univerziteti, fakulteti, bolnice i asocijacije i potiče vjerske zajednice u BiH da ne strahuju pred sekularnim društvom ali i moli da država bude otvorena za sve vjere i svjetonazore. Kao musliman, postavlja pitanje čiji sekularizam treba preuzeti BiH - onaj tipa u Republici Turskoj koji označava kao “građanski islam” ili u Republici Francuskoj koji označava kao “građansko katoličanstvo”. U punu slobodu religije u sekularnom društvu ubraja mogućnost kritike loših plodova sekularnog društva kako što su droge, prostitucija, pedofilija, korupcija.

Dopustite mi da izrazim svoje zadovoljstvo i zahvalnost Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji u Sarajevu na organiziranju ovog razgovora. Od njega ima mnogo koristi, a posebno vrijednim u ovom našem susretu smatram samu priliku da razgovaramo o značenjima pojmova i termina kao što su “sekularizam”, “sekularno društvo”, “sekularna država” itd. Naime, tu

* Predavanje održano na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji u Sarajevu 27. studenoga 2004., u okviru kolokvija *Religijske zajednice u BiH i sekularno društvo*. Tekst nije lektoriran prema pravopisu hrvatskoga jezika, samo je korigiran. Sažetke je napisao dr. Mato Zovkić. - Napomena urednika.

i tamo primjećuje se da nam se često nešto, ili mnogo toga, nudi, unaprijed zadaje, aksiomatski i neupitno stavlja pred nas, a da nismo ni svjesni sadržaja i značenja pojma koji nam se nudi. Otuda se u nas u BiH pod "sekularnim društvom" misli sve i svašta, neupućeni vjernici misle da je to ateizam, agresivno bezboštvo. Također, i neupućeni ateisti, posebno ateisti "askete" iz starije komunističke generacije, misle da je to sistem koji vjeru i religiju drži pod *nužno potrebnom prismotrom*, koji stavlja religiju na marginu života i društva.

U želji da dam svoj skromni doprinos afirmiranju slobode i slobodnog života ljudi, kao i slobodnog života religijskih zajednica u BiH, a u kontekstu najboljih tradicija slobodnog vjerovanja u Boga koji je na djelu u velikom broju sekularnih društava Zapadne Evrope, te nadajući se da će - ako Bog da - te i takve tradicije i u nas nastupiti u skorim vremenima, ovdje ću ponuditi svoj komentar samog naslova našeg današnjeg kolokvija "Religijske zajednice u BiH i sekularno društvo".

Religijske zajednice i sekularno društvo - ka kooperaciji

Kad kažemo "religijske zajednice u BiH" tad možemo pomisliti na mnogo toga, recimo, možemo pomisliti na naše tradicionalne vjerske zajednice koje su uobličene, predstavljene i predvođene svojim nižim i višim vjerskim hijerarhijama, i organizirane u svojim institucijama, bogomoljama, školama, udruženjima, medijima.

Vjerske zajednice svoj vidljivi subjektivitet prema vani izražavaju i iskazuju kroz svoje hijerarhije i institucije. K tome, kad kažemo "religijske zajednice u BiH" onda možemo pomisliti i na to da mi ovdje u Bosni i Hercegovini, - katolici, pravoslavni, jevreji, muslimani... - svoje vjere i religije vjerujemo i živimo u religijskim zajednicama. Naime, u tim zajednicama mi ostvarujemo to svoje "religijsko zajedništvo" i neprikosnoveno pravo na njegovo realiziranje. To, također, ne isključuje mogućnost da vjeru koju vjerujemo i intimu koju posredovanjem vjere i religije osjećamo, možemo vjerovati i živjeti i u svojoj samosti, recimo u svome domu, u porodičnom krugu, ili "privatno", kako se nekada govorilo. Pa ipak, kao društvena bića, svoju vjeru udružujemo s drugima i tako vjeru i religiju ospoljavamo, to jest ispoljavamo prema svojim istovjernicima i u religijskim zajednicama.

Religijske zajednice su stoga vidljive, transparentne, a u viševjerskom i višereligijskom društvu na njih se, baš zbog tog njihova zračenja unutarnjim i vanjskim zajedništvom, često gleda i može gledati i sa dodat-

nim obzirima, pa se može kazati da one, religijske zajednice, iako im je temeljno pozvanje vjera, mogu imati (i imaju) i folklorno, kulturno, civilizacijsko, ali i političko značenje i važenje. (Naime, iako su načelno i idealno uzev, bosanskohercegovačke religijske zajednice nepolitičke organizacije, sama njihova egzistencija nije izvan politike, već ima veliku "političku težinu" i ima je ne samo u današnjem kontekstu!).

Ali, naslov današnjeg kolokvija podrazumijeva, bolje rečeno organizator našeg susreta svjestan je da mi u BiH imamo i druge vrste življenja, druge vrste saradnje, angažmana i pripadništava, a ne samo ona religijska! Zato je organizator vrlo vidljivo spomenuo, rekao bih ravnopravno naveo, i sintagmu "sekularno društvo", gdje se odvija taj dinamični spektar odnosa drugih i drugačijih "društvenih pripadništava i zajedništava!"

Kad se kaže "Religijske zajednice u BiH i sekularno društvo" ne bi htio ni pomisliti da je "sekularno društvo" mogući kontrapunkt "religijskim zajednicama u BiH". To se ovdje nije htjelo reći, nego se religijske zajednice i sekularno društvo ovdje posmatraju u koegzistenciji i saradnji.

Otuda se ističe ono važno "i" u naslovu našeg današnjeg razgovora: "Religijske zajednice u BiH 'i' sekularno društvo".

To "i" je, dakle, itekako važno, ono je otvoreno, ono je uključujuće, inkluzivno. I zato je to "i" ovdje glavno! Ne bi nam bilo drago, (i, zapravo, rastužilo bi nas), da je tamo na mjestu onoga "i" koje je miroljubivo, stajalo "ili" koje je isključivo, usko, ekskluzivno.

Trebamo se naviknuti da u Bosni i Hercegovini vidimo religijsku stvarnost i sekularno/civilno društvo na koegzistencijalan i pluralan način, po ovoj "i", "i", "i"... putanji (to jest: *i* religijske zajednice *i* sekularno/civilno društvo), a nipošto po onom monotonom "ili" koje reducira, upropaštava, segregira, isušuje, i koje je, u krajnjemu, totalitarizam.

Dakle, naslov "Religijske zajednice u BiH i sekularno društvo" nagovještava nadu, ali i vjeru, da u Bosni i Hercegovini imaju i postoje u koegzistiranju mnoge religijske zajednice (u svom mnoštvu, u svojoj množini) i "sekularno društvo" (u jednini). Premda se u naslovu našeg današnjeg kolokvija moglo kazati i "Religijske zajednice u BiH i sekularna država", ne smatram da je sintagmom "sekularno društvo" učinjena bilo kakva pogreška.

Može li sekularno društvo biti naša šansa?

Podsjetimo, tek nakratko, da danas u svijetu ima veliki broj "svjetovnih država", koje odvajaju vjeru (ili vjere) od države. Tu su i države u

kojima postoji njihova "državna" vjera. Ima, potom, država koje poznaju priznate i nepriznate vjere itd.

U našem kontekstu posmatrano, Bosna i Hercegovina danas, kad se liječi od ratnih rana i pustošenja, te Bosna i Hercegovina koja se sprema za eventualni ulazak u Evropsku Uniju, u svojim zakonima pozicionira se kao sekularna država i sekularno društvo. To pokazuje i nedavno usvojeni "Zakon o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini".

U nas ima primjera pogrešnog tumačenja sekularizma, kao i neupućenosti u stanje u današnjim prevalentno sekularnim državama i društvima Zapadne Evrope. Unaprijed se, i bez posezanja za analitičkim svjetlom razuma i razbora, smatra da sekularno znači antivjersko, čak agresivno antivjersko. Takvo pogrešno shvatanje može se naći i kod naših vjernika i kod naših "fundamentalističkih sekularista".

Stoga je dobro da i mi vjernici damo svoj prinos u tumačenju riječi "sekularizam", "sekularno društvo", "sekularna država", kako njihova značenja ne bi ostala bauk kojim se napuhuje lažni problem ili plaše neupućene duše.

Sekularno po sebi, sekularno kao termin, i sekularno u javnoj komunikaciji danas u Zapadnoj Evropi jeste oznaka za društvene i državne sisteme u praksi, sekularno označava svjetovno, necrkveno, nevjersko! Prema tome, to sekularno je sfera, to je oblast poslova u društvu i državi kojima ni na koji način ne upravlja, ne uređuje religija, religijska zajednica, crkva, religijska hijerarhija, religijski kanon, imamske ili muftijske fetve.

Dopustite mi da, zbog osjetljivosti stvari, izložim ovo u pojednostavljenom jeziku. Sekularna država, sekularno društvo, bave se *prostorima i regijama općih građanskih potreba svih ljudi*, to jest bave se ekonomijom, komunikacijama, tržištem, zdravstvom, školstvom, ukratko bave se svim tim na način uređivanja njihove vanjske strane, njihove "tehnike" odvijanja i funkcioniranja. Sekularna država i sekularno društvo u tim oblastima danas imaju isključivo pravo upravljanja, jurisdikcije i sankcije. Pravo i zakoni kojima se rukovodi sekularno društvo vode računa o pravdi, ali često to pravo i ti zakoni nisu i ne moraju biti vjerski ili religijski inspirirani.

Prema tome, u oblastima društva, u regijama življenja kojima se bavi sekularna država i sekularno društvo učestvuju svi ljudi, bez obzira na svoje religijsko, ideološko, svjetonazorsko pripadništvo. U svom idealnom konceptu, današnja sekularna država nikog ne diskriminira (i nikog ne privilegira) po osnovi vjere, nacije, rase, klase, političkog opredjeljenja, spola...

Vjerske i religijske zajednice u sekularnim društvima i državama mogu podvrgnuti kritici mnoge pojave u “sekularnim sektorima bitka”, recimo mogu slobodno kritikovati konzumiranje alkoholnih pića, praksu abortusa u sektoru zdravstva, uživanje droga, prakticiranje i javno promoviranje pederastije i homoseksualne prakse, ili prakticiranje razvoda braka itd. Ali, budući da djeluju u sekularnom društvu, oglašavanje religijskih zajednica *tu ima samo moralno važenje*, ili očitovanje glasa vjerujuće savjesti.

Ali, idealno postavljena i konsekventno provedena praksa sekularnog društva, koja ne diskriminira već afirmira sveukupnu čovjekovu slobodu, pa i slobodu vjerovanja u Boga, pruža šansu religijskim zajednicama da postanu još *više religijske*. Danas su sekularna društva razvijenog Zapada omogućila, pomogla i pružila prostor religijskim zajednicama da svoje poslove i aktivnosti razgranaju na nevjerojatno mnogo područja. I sam sam posjetio mnoštvo religijskih univerziteta, fakulteta, bolnica, dispanzera, društava i asocijacija različitih vrsta, medija, rekreacionih centara, hotela, restorana, agencija... Sve su to primjeri pozitivne saradnje, korisne kooperacije i koezistencije sekularnih društava i religijskih zajednica.

Stoga smatram da religijske zajednice u Bosni i Hercegovini ne treba da strahuju ili zaziru od sekularnog društva, onakvog sekularnog i civilnog društva kakvo je koncipirano, marljivo i brižno izgrađivano i praktički ostvareno u razvijenim zemljama Zapadne Evrope tokom potonjih pedeset i više godina. U tim zemljama “sekularno društvo” i “sekularna država” ne znače ništa antivjersko, protubožansko, već znače prije svega i nakon svega državnu i društvenu nepristranost spram građana, odnosno ravnopravnu kooperativnost i otvorenost države i društva za sve vjere, vjernike i svjetonazore, sve dok vjernici očituju i ostvaruju sebe, svoje vjere i svjetonazore u skladu sa zakonom i kao građani.

Sekularno društvo (barem za ovih proteklih pedeset i više godina u Evropi) ne tumači se, ne realizira se, ni kao antivjersko ni kao ciljano i angažirano ne-vjersko, ono nije ni protubožansko niti protuvjerničko! Naprotiv, sekularno društvo ili sekularna društva Evrope nakon Drugog svjetskog rata pokazala su se kao pozitivna tekovina, kao jedna otvorena, kooperativna i inkluzivna realnost spram mnoštva religijskih segmenata i entiteta, ali i spram vjerskih izazova i zahtjeva koji su se pojavili na modernoj evropskoj pluralističkoj sceni.

U kontekstu BiH, brižljivo izgrađene sekularne državne institucije, koje građane ne diskriminiraju po osnovi religije, nacije, svjetonazora itd., doprinijele bi oživljavanju najboljih tradicija bosansko-hercegovačkog društva, gdje ljudi ostvaruju ona svoja društvena, građanska, civilna...

prava koja im kao ljudima pripadaju, bez obzira jesu li svi oni vjernici u dragoga Boga ili ne, jesu li vjernici ove ili one vjere i religije, ili ne.

Domaćin našeg današnjeg susreta je vjerske zajednice s pravom stavio u kontekst pluralnosti, a sekularno društvo, izražavajući ga u jedini, doveo je u vezu sa onim potrebnim idealom, rekao bih našom zajedničkom nasušnom potrebom - *obnovljenim bosanskim društvom!* U njemu je prilika da svi učestvuju, jer ono, to bosansko-hercegovačko društvo, da bi svim ljudima/pojedincima, svim narodima, svim građanima podarilo široke i zakonom zagaranirane prostore konzumiranja svih građanskih, nacionalnih i vjerskih prava, treba biti sekularno, civilno. Upravo takav ideal sadrži nedavno usvojeni "Zakon o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini".

Ovdje ne bi trebalo zaobilaziti ni pitanje "čiji sekularizam"? Naime, kako sekularna društva nisu samonikle pojave (naprotiv, nastala su u zemljama koje imaju i svoju dugu religijsku povijest), fenomen sekularizma se ne samo danas, već uvijek, manifestira u nekom kulturološki i civilizacijski definiranom ambijentu i aromi. Jedan Zapadnjak će sekularizam moderne Republike Turske doživljavati kao neku vrstu očitovanja "građanskog islama" na gotovo isti način kao što će i jedan tradicionalni musliman doživljavati sekularizam u Francuskoj kao neku vrstu "građanskog katoličanstva".

To se treba imati u vidu.

Ostaje ipak pitanje da li će sekularno društvo i država kod nas u BiH, *kad se jednom razvije iz svoga današnjeg stadijuma larve i dostigne stadijum šarenog leptira*, omogućiti da religijske zajednice obavljaju nesmetanu kritiku loših (i zapravo zlih) nusprodukata sekularnog društva. Nema toga tradicionalnog vjernika katolika, muslimana, pravoslavca, jevreja... u Bosni i Hercegovini koji može biti ravnodušan spram javnog i medijskog promoviranja i prakticiranja pederastije, bluda, konzumiranja droge, alkohola, erozije porodice itd.

Stoga držim važnim da je Vrhbosanska katolička teologija u Sarajevu implicitno naznačila saradnju koju trebaju ostvariti religijske zajednice u BiH i sekularno društvo.

SECULAR STATE, CIVIL SOCIETY AND FAITH COMMUNITIES IN BOSNIA-HERZEGOVINA

Summary

Having in mind that some intellectuals in BH understand the secular society as one treating faith communities and religions as something to be constantly supervised and marginalized, the author who is professor at The Faculty of Islamic Studies in Sarajevo, draws attention of his readers to the fact that we practice our faith as members of religious communities. He hopes that in a pluralistic BH can coexist different religious communities because a secular state should not be anti-religious nor should it discriminate its citizens because of their religious, ethnic or political options. Remembering his numerous visits in U. S. A. and Europe he points out that in secular societies of the West are operating many universities, hospitals, institutions and associations which are owned and being run by religious communities. He encourages religious communities present in BH not to be afraid of secular society and expects the state to stay open for persons and groups of all beliefs and convictions. As a Muslim, he puts the question of the model for secular society in BH: should it be like in Turkey which he calls a state of "civil Islam" or like in France which he calls a state of "civil Catholicism". In his conviction, full freedom of religion in a secular society involves also a chance to criticize wrong products of secularism, such as drugs, prostitution, pedophilia, corruption.